

Василь Сухомлинський: виховання патріотичних почуттів у дитинстві

У «Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015) наголошується на тому, що: «В сучасних важких і болісних ситуаціях викликів та загроз і водночас великих перспектив розвитку, кардинальних змін у політиці, економіці, соціальній сфері пріоритетним завданням суспільного поступу, поряд з забезпеченням своєї суверенності й територіальної цілісності, пошуками шляхів для інтегрування в європейське співтовариство, є визначення нової стратегії виховання як багатокомпонентної та багатовекторної системи, яка великою мірою формує майбутній розвиток Української держави» [4].

Виходячи з викладеного, домінуючим виховним напрямом виступає патріотичне виховання, що закладає підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь, які будуть розглядати державу як запоруку власного особистісного розвитку. Тому і виховний процес в дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладах має будуватися на ідеях гуманізму, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності, готовності до змін» [4], а також, як зазначає О.В. Сухомлинська, полікультурності та врахування етнокультурних особливостей національних меншин. Тобто патріотичне виховання має поєднувати формування любові до близьких і рідних з формуванням поваги та толерантного ставлення до інших народів, мов, культур, традицій [10].

У зв'язку з цим виникає потреба пошуку нових підходів і шляхів до виховання патріотичних почуттів як базової якості особистості, вивчення досвіду та ідей відомих вітчизняних педагогів з виховання патріотизму.

Тому проблема піднята на IX Міжнародній науково-практичній конференції і XXIII Всеукраїнських педагогічних читаннях «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: Щоб у серці жила Батьківщина» та заявлені напрями роботи є досить актуальними для сьогодення. Адже, Василь Сухомлинський залишив нам у спадок ефективну систему патріотичного виховання, яка актуальна і нині.

Багаторічний досвід роботи переконав його в тому, що джерелами з яких починається любов до Батьківщини є природа рідного краю, мати і батько, рідне село, місто, славне минуле Вітчизни, її героїчна історія. Все це створює в маленькій душі образ великої святині – Батьківщини. Азбуку патріотичного виховання він убачав у тому, «щоб утвердити в людській душі багате, яскраве, незабутнє дитинство, закарбувати в ньому образи рідної природи, які хвилювали б усе життя» [5, с. 134]. У праці «Як виховати справжню людину» Василь Олександрович писав, що в ідеальному образі справжньої людини, найважливішими рисами є: уміння дорожити святинями Батьківщини як особистими цінностями і святинями своєї свідомості й свого серця; гармонійна єдність суспільного й особистого, *великого і малого* в духовному житті людини; багатство духовного світу, духовних інтересів, духовних запитів і потреб; уміння користуватися духовними цінностями й дорожити ними, бачити, знаходити; гармонійна єдність утвердження й заперечення (тобто уміння дуже любити і так само дуже ненавидіти, бути глибоко відданим і так само непримиренним); активне ставлення до добра і зла, уміння не тільки бачити добро і зло, а й близько брати до серця все, що відбувається довкола; ідейну переконаність; готовність боротися за свої переконання, відстоювати їх; почуття людської гідності – поваги до самого себе, уміння дорожити своєю особистою честю, своїм ім'ям; чутливість до оцінки власної поведінки, власного духовного світу колективу; любов до праці, висока моральність трудових відносин, закоханість у конкретну справу, прагнення до вдосконалення трудової майстерності [9, с. 156].

У розумінні В.О. Сухомлинського патріотизм тісно пов'язаний із силою духу. Адже, сила духу як моральна якість починається з віри в моральні святині нашої Вітчизни, нашого народу, нашої історії. Тому віра в ці святині допоможе педагогам сформувати у дитинстві такі духовні якості як бачення й відчуження великого світу суспільного життя, прагнення жити в цьому світі та стати справжнім патріотом, справжнім борцем [9, с. 158 - 159], відчутти себе сином чи донькою Батьківщини.

Найсприятливішим віком для початку виховання патріотичних почуттів педагоги і психологи (А. Богуш, Н. Гавриш, О. Каплуновська, К. Крутій) вважають ранній вік дитини, а найсприятливішим для початку систематичного патріотичного виховання є середній дошкільний вік. У цей період зростає її інтерес до соціального світу, вона починає здобувати соціальний досвід життя, найперше у родинному оточенні, рідному селі чи місті, прилучається до його культури і традицій, активізується інтерес дитини до соціального світу, суспільних явищ.

Тому, на думку Василя Олександровича, виховання патріотизму у дитинстві необхідно починати з виховання таких якостей як чуйність, милосердя, доброта і щедрість, відповідальність, терпимість, щирість взаємин, вміння співчувати людям тощо. Адже вони є основою «добробуту громади, розквіту держави», а не плекання споживацьких інтересів. Тоді дитина і буде розуміти біди і проблеми з якими стикається суспільство.

Любов до Батьківщини він радив прищеплювати, починаючи з краси до рідного краю. З цього приводу він писав: «Любов до Батьківщини починається із захоплення красою того, що бачить перед собою дитина, чим вона милується, у що вкладає частку своєї душі. Захоплення красою землі, де жили діди і прадіди, де нам судилось прожити життя, повторити себе в дітях, постаріти і піти в землю, яка народила нас, - це найважливіше емоційне джерело любові до Батьківщини» [9, с. 156]. Він навчав помічати красу в довкіллі, дивуватися розмаїттю кольорів та форм в природі, любові до батьків, родичів, рідної землі. Ці ідеї знайшли своє відображення в оповіданнях та казках: «Бо я людина», «Колискова», «Тихо, тихо, бабуся відпочиває», «Материнське щастя», «Хай я буду ваша, бабусю», «Святковий обід», «Скажи людині «здрасуйте»», «Які ж ви щасливі», «Найважчий урок», «Любов і жорстокість», «Яблуко і світанок», «Стеблинка з рідної землі» та інші [6; 7].

Свою роботу він спрямовував на виховання любові до мами і тата, бабусі і дідуся, родини, навчав дітей поважати старших, шанувати стареньких, бути

товариськими. У вступі до праці «Як виховати справжню людину» він писав: «Чим менша дитина і чим більше в неї радощів, дарованих у готовому вигляді старшими, тим важливіше, щоб найбільшою радістю колективу й особистості було творення радості для інших людей – для своїх товаришів, для матерів і батьків, для стариків. Дуже важливе завдання вихователя – пробуджувати емоційну проникливість, уважність, тонкість почуттів...» [9, с. 156].

Він радив ознайомлювати дітей з історією Батьківщини, її національними героями, видатними особистостями. Такий підхід виховує у них почуття гордості за свій народ, свою країну. Тобто у дитинстві має сформуватися, на думку Василя Олександровича, «особисте ставлення людини до святинь Вітчизни – рідної землі, її свободи і незалежності, честі і гідності, героїчного минулого і величного сучасного нашого народу», народитися почуття обов'язку перед Батьківщиною та тими людьми, які врятували її [9, с. 165]. Дитина має усвідомити ці істини і пронести їх через все своє подальше життя.

Василь Олександрович наголошував, що важливе значення для виховання патріотичних почуттів у дошкільному і молодшому шкільному віці має приклад дорослих, оскільки у цьому віці їхньою особливістю є те, що вони переймають повне емоційно-позитивне ставлення, а потім починають засвоювати знання. Тому прищеплення любові до праці на благо Батьківщини, на його думку, необхідно починати з виховання у дитини сумлінного ставлення до виконання трудових доручень у сім'ї, дошкільному закладі, школі. Цю ж думку, продовжують і сучасні науковці (Н. Гавриш, К. Крутій), вбачаючи найважливішим аспектом у роботі з виховання патріотизму – «орієнтування дітей на цінність творення, творчої праці та праці взагалі. Людина приходить у світ, який до неї створили інші люди, і приймає його як данність, лише згодом починає усвідомлювати: ніщо не виникає без докладання зусиль». При цьому вони наголошують, що «сміття, викинуте у смітник, а не на дорогу, набагато патріотичніше за словесні завіряння в любові до Батьківщини на мітингах» [2, с. 4].

Розкриваючи проблеми і труднощі патріотичного виховання на сучасному етапі розвитку дошкілля Н. Гавриш та К. Крутій зазначають: «Перед нинішніми дітьми Батьківщина постала не у найкращому вигляді: неспокій у суспільстві, економічна криза, війна – збройна та інформаційна» і звертаються із запитанням «Як, попри все це, допомогти малечі наповнити серце любов'ю до країни, яку вони лише починають пізнавати?» [2, с. 2]. Відповідь на ці питання знаходимо у Василя Олександровича. Він писав, що: «Для кожного з нас Батьківщина починається з чогось маленького, ніби незначного і непримітного; в життя кожного з нас назавжди, до останнього нашого подиху входить щось єдине і незмінне, як груди матері, як її ласкавий дотик, як рідне слово. Це наш рідний куточок, що втілює в собі живий образ нашої Вітчизни. СENS патріотичного становлення полягає в тому, що цей куточок на все життя входить у нашу душу, хвилює нас як перше животворне джерело, з якого кожний з нас почався. Ніколи не забувай про свою теплу, затишну колиску, з якої ти вилетів, як пташеня, що якби не вона – ти був би ніщо, перед тобою не відчинилися б двері у величезний світ Батьківщини» [9, с. 167]. Тобто в роки дитинства має відбутися осягнення і пізнання людиною своєї Вітчизни, становлення в її душі «патріотичної серцевини», ріст духовного багатства, людина має усвідомити, що «діяльне, самовіддане життя патріота – це найтонші, найскладніші процеси» в безмежному і складному «сплетінні ідей, вчинків, переконань, думок, прагнень, яке називається патріотичним вихованням». Це «загартування душі й тіла для можливих грізних випробувань». Обов'язок педагогів (вихователів і вчителів початкових класів) полягає в тому, щоб виховати сильних духом, мужніх, до кінця відданих Вітчизні людей, «готових віддати життя на полі бою за щастя, незалежність, велич, честь і гідність» Батьківщини [9, с. 167].

Досвід багаторічної педагогічної діяльності Василя Олександровича уможливив йому виділити такі грані патріотичного виховання як:

- *бачення світу*. З перших кроків свого свідомого життя людина має «не тільки бачити і розуміти, а й любити, дорожити ним, вважати *своїм*, почувати себе частинкою світу, в якому народилася». Тому перша порада В.О. Сухомлинського батькам, матерям і педагогам – подбати про те, щоб тисячі найтонших ниток пов'язували особистість з Вітчизною, щоб у її свідомості, в емоційній пам'яті назавжди збереглися найменші деталі рідної природи, ті незабутні куточки, з яких поступово складається світ, дорогий для людини. Відомий педагог називав це - *пам'яттю серця* [8, с. 539].

- *формування патріотичної свідомості у дитинстві* починається з прищеплення у дитини любові до рідної землі, її краси, захоплення усім дорогим, незрівнянним, що є найтоншими рисочками навколишнього світу маленької людини, щоб запам'яталися нею на все життя і стали першим джерелом патріотичної свідомості. Утвердження у свідомості і почуттях дитини уміння у своєму житті дорожити по-справжньому, тобто берегти, охороняти та бути особисто зацікавленою долею рідного краю, вона не повинна припускати навіть думку, що на її рідний, дорогий і недоторканий світ може хтось зазіхнути [9, с. 169-170].

- *виховання почуття вдячності та благородного серця* В.О. Сухомлинський убачав у подорожуванні дітей у «світ подвигів в ім'я величі, честі, слави, незалежності нашої Батьківщини, у світ героїчної, тяжкої боротьби і самопожертви», тоді кожен вихованець починає жити громадянським життям уже у дитинстві, він переживає за долю народу, переймаючись radoщами і горем Вітчизни. Усвідомлення і почуття Батьківщини павлівський педагог формував в юних громадян, «розкриваючи перед ними істину, що кожна жменька рідної землі, кожний камінь політї кров'ю борців-патріотів, що щастя дитинства, щастя мирної праці матерів і батьків, щастя мрії про майбутнє, завойоване дорогою ціною» [9, с. 171]. Такі розповіді про героїв формують у дітей патріотичні почуття, обов'язок вірності перед Вітчизною.

- *не шкодувати себе*. Щоб стати справжнім громадянином, патріотом, трудівником, відданим чоловіком і батьком дитина під мудрим впливом педагога має навчитися володіти вмінням не шкодувати себе. Це – найбільша і найкраща мудрість на землі, основа хоробрості і безстрашності. На думку педагога: «Жалість до самого себе, підвищена чутливість до власних болів і страждань породжує моральну глухоту... Мужність і безстрашність у малому – це паросток громадянської стійкості і непохитності, воїнської доблесті й героїзму» [9, с. 175-176].

- *горіння серця*. Вчений асоціює Батьківщину з рідним домом, колискою де народився, влучно порівнює, що у рідному домі не завжди все гаразд, буває і лихо і горе. Так само і в країні. Адже, щоб мати моральне право говорити по недоліки, лихо і горе свого народу необхідно зробити щось конкретне для своєї Батьківщини, щоб перемагало добро і справедливість. Необхідно привчати з раннього дитинства виробляти свої погляди на світ. Тому, що «без горіння серця найправильніші істини залишаються для тебе мертвими буквами. Їх можна скласти в слова й прочитати, але вони не запалюють» [9, с. 176].

- *сплата громадянського боргу суспільству*. Василь Сухомлинський наголошував, що у роки дитинства суспільне повинно стати для дитини особистим. З цього моменту, «... людина починає сплачувати борг за право брати з того джерела, над справжньою ціною якого вона б ніколи не задумувалася, якби не побачила вже в дитинстві плоди власної праці для суспільства» [9, с. 183].

Підводячи підсумок варто зазначити, що Василь Олександрович, працюючи директором школи, створив авторську систему патріотичного виховання, яке розпочиналося у ранньому дитинстві, змалечку прищеплював дітям любов до Батьківщини, застерігав учителів не вчити дітей говорити про любов до Батьківщини, а навчити любити її, вимагав вимогливо торкатися змісту, понять і слів таких як подвиг, героїзм, доблесть, Вітчизна, зазначав, що у патріотичному вихованні найяскравіше виявляється творення Людини.

Література:

1. Богуш А.М. Патріотичне виховання починається з доброти. Педагогіка добра у спадщині Василя Сухомлинського // А.М. Богуш / Дошкільне виховання, 2014. - № 11. – С. 4 – 7.
2. Гавриш Наталія, Крутій Катерина Національно-патріотичне виховання у ситуації соціального неспокою: змінюємо підходи // Наталія Гавриш, Катерина Крутій / Дошкільне виховання, 2015. - № 8. – С. 2 – 7.
3. Каплуновська Олена Сучасний погляд на патріотичне виховання // Олена Каплуновська / Дошкільне виховання, 2015. - № 8. – С. 8 – 10.
4. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641 // Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. Т. 1. // В.О. Сухомлинський. – К.: Вид-во «Радянська школа», 1976. – 654 с.
6. Сухомлинський В.О. Гаряча квітка. Оповідання і казки // В.О. Сухомлинський. – К.: Веселка, 1978. – 102 с.
7. Сухомлинський В.О. Квітка сонця: Притчі, казки, оповідання; Пер. Д.С. Чередниченка // В.О. Сухомлинський. –Х.:ВД «ШКОЛА», 2013.–240 с.
8. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Листи до сина. Т. 3. // В.О. Сухомлинський. – К.: Вид-во «Радянська школа», 1977. – 670 с.
9. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину. Т. 2. // В.О. Сухомлинський. – К.: Вид-во «Радянська школа», 1976. – С. 149 – 419.
10. Сухомлинська О.В. Виховання як соціальний процес: особливості сучасних трансформаційних змін // О. В. Сухомлинська / Шлях освіти. – 2004. – № 2. – С. 2 – 5.